

Keywords: a minimal idiom / phrasem, a minimal-expanded context, text-binding function, text-making function, text-developing function.

Надійшла до редакції 4 вересня 2012 року.

Анастасія Зеніна

ДК 811.161.2'276.6-112:336.71

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Здійснено періодизацію термінології української банківської справи; виділено мовні та позамовні чинники її розвитку. Досліджено передісторію банківської термінології; схарактеризовано особливості лексичного складу термінології банківської справи від моменту зародження наукового знання до сьогодні.

Ключові слова: банківська справа, запозичення, науковий стиль, період, термін, українська термінологія.

Термінологія як історично змінна категорія фіксує безперервний поступ спеціального знання, що виражається в оновленні складу одиниць, динаміці її структури. З іншого боку, термінологічній системі властивий стан відносної рівноваги на кожному окремому часовому відтинку функціонування. Не є винятком термінологія, що обслуговує максимально актуалізований банківський сектор ринкової економіки. Відтак належна оцінка мовних процесів, характерних для термінології української банківської справи на сучасному етапі, стане можливою лише внаслідок звернення до історії явища, спроби окреслити хронологічні межі його виникнення. Тому **актуальність** розробки обраної теми не викликає сумнівів.

Заслуговує на увагу ступінь опрацьованості зазначеної проблематики в лінгвістиці останніх років. На важливості студій з історичного термінознавства особливо наголошено в працях С.В. Гриньова-Гриневича, О.І. Павлової, Ф.А. Циткіної. О.В. Загоровська підкреслює, що інтерес до формування кожної терміносистеми має на меті допомогти не тільки «виявити, як організована лексика мови в різних своїх частинах, а й впорядкувати термінологічні номінації» [Загоровская 2011: 70]. Об'єктом синхронно-діахронічних досліджень вже стали терміносистема рослинництва (Т.М. Данькова), гідромеліоративна (Л.Д. Малевич), бібліотечна (Г.І. Солоіденко), граматична (О.В. Медведь) і суспільно-політична термінології (Т.С. Коготкова, Т.Б. Крючкова).

Щодо аналізу банківської термінології, то чи не єдиною у вітчизняному (російському) мовознавстві залишається дисертаційна робота М.В. Євстифеевої, присвячена вивченню галузевої лексики валютного ринку в російській мові. Лінгвіст розмежовує два умовних періоди, кожен із яких уміщує стадії появи слів-термінів услід за введенням до обігу відповідних понять, від початку Х ст. до наших днів [Євстифеева 2007: 8]. У сучасній україністиці також представлені спроби виділення етапів становлення такого ємного системного утворення, як економічна (соціально-економічна) термінолексика (Т.М. Дячук, О.С. Черемська). Самобутність і особливості постання банківської термінології досі залишаються недослідженими.

У пропонованій статті ставимо за **мету** здійснити періодизацію розвитку термінології української банківської справи. Досягненню поставленої мети передувало розв'язання таких **завдань**: 1) встановити роль інтра- та екстралінгвістичних чинників у виникненні банківської термінології; 2) з'ясувати особливості термінології банківської справи донаукового періоду; 3) спираючись на спеціальні джерела, наукові праці та словники, простежити еволюцію лексичного складу банківської термінології від моменту зародження наукового знання до сьогодення.

Усе більш помітний поступ у різних сферах активності людини супроводжується розщепленням великих системних блоків термінологій. Термінологія банківської справи, яка тривалий час розглядалася в контексті економічної або взагалі не вирізнялася, наразі постала самостійно. Тому цілком виправданим є залучення до аналізу термінології принципів історизму, що дозволить прослідкувати процес оформлення лексичних одиниць у систему з подальшим синхронним вивченням її початків і сучасного стану.

Раннім стадіям розвитку спеціального знання, що згодом розвинуло належне термінологічне підґрунтя для банківської справи, відповідав предметно-чуттєвий спосіб мислення носіїв мови. У первинному мовному колективі зміст важливих понять, утилітарних предметів виражали загальноновживані, прості слова (не терміни), які використовувалися в професійному спілкуванні ремісників, карбувальників перших грошових знаків. Їх сукупність була скоріше тематичною і не сприймалася як організована система. Звідси й поширене серед лінгвістів міркування, що галузеві термінології виникають «на основі живої народної мови» [Становлення 2011: 58]. На думку В.В. Виноградова, «усяка наука починає з результатів, здобутих мисленням і мовою народу, і в подальшому своєму розвитку не відривається від народної мови... Ще більше значення має народне мислення і створена ним термінологія для наук суспільних (банківська справа належить саме до таких. – А.З.) й політичних» [Виноградов 1977: 165].

В інших дослідженнях здійснено спробу встановити зв'язок між «професійною лексикою» і термінологією, що відображає вже концептуально-теоретичний рівень наукового пізнання. Так, у монографії П.Я. Черних є вказівка на термінологічну сутність номінативної предметної лексики давньоруського періоду [Черных 1956: 22]. За М.М. Пещак, превалювання книжних мовних елементів стало головним критерієм диференціації первинних і вторинних наукових текстів, у давньоруській і староукраїнській літературі, які в

загальному плані можна спроекувати на зразки сучасних власне наукового і науково-популярного підстилів наукового стилю української мови [Пещак 1994: 14].

Відповідно проміжок із XI до першої половини XIX ст. включно кваліфікуємо як *донауковий*, оскільки наукове знання, на відміну від спеціального, тоді ще не сформувалося, не мав окремої ніші й науковий стиль української літературної мови. Отже, розгляд передісторії становлення термінології банківської справи у її співвідношенні з ключовими віхами в історії українського народу й українських земель є важливим підготовчим етапом до вироблення засад її періодизації. Головний акцент нами зроблено на виникненні назв грошових одиниць.

Витоки банківської справи на території сучасної України сягають часів перших економічних контактів народів Подніпров'я та Північного Причорномор'я з народами півдня, коли поживляється торгівля, розвиваються ремесла (IX-VI ст. до н.е.). Унаслідок цього в мовленнєвий вжиток упроваджуються найменування основних елементів грошового ринку. Виходячи з міркувань класика німецької філософії Г.В.Ф. Гегеля, який порівняв мати усіх наук з епохою, схопленою думкою, стверджуємо, що із суспільним поступом кардинально змінювалося потрактування функцій і призначення грошей – «гроші як феномен усе більше ускладнювалися» [Льїн 2009: 69], а їх речовий еквівалент уособлював конкретний етап в історії людства.

У циклі філософських ескізів В. Льїн проводить ланцюг від так званих примітивних грошей, або грошей-товарів (сіль, коні, барани, рогата худоба); предметів із металу в подібній функції (монети у формі стріл, дельфінів, стріло-риб; ножі, кільця); шматків золота, срібла й монет із нього; паперових грошей до кредитних карток, чеків й електронних грошей, ірраціональність й метафізичність яких підкреслена особливо [Льїн 2009; 2011].

Перші давньоукраїнські назви для монет власного карбування як необхідних атрибутів міцної держави з'являються лише за часів Київської Русі. Відомий дослідник економічної історії України С.М. Злупко виокремлює такі з них, додатково наголошуючи на складності та динамічності грошово-монетної системи цього періоду [Злупко 2006: 107-116]: *гривня* (прикраса із золота або срібла у вигляді обруча, яку носили на шиї, тобто на загривку / голова худоби (грива)), що складалася з певної кількості монет – кун. *Куни* (вартісні хутра різних звірів) виготовлялися з металу і хутра, оскільки зрозуміло, що не одразу вдалося повністю перейти на металеву форму грошей, а зв'язок із попередньою традицією ще тривав. Не винятком стало впровадження альтернативних монет, назви яким давалися за типом металу – *золотників* і *срібників*. Починаючи з XII ст., разом із кунами в процесі обміну використовувалися інші дрібні металеві монети – *пенязі* (від нім. Koning, тобто «князь»). Основними джерелами лексики банківської, ширше економічної, сфери були літописи й актові книги, грамоти, універсали тощо: *достаток*, *застава*, *мораторії* / *відтермінування*, *скарб* / *скарбниця* < *скарбниця* (див. вище: худоба, або скот, як грошовий еквівалент). Поява окремої родової назви, що недиференційовано позначала б усі різновиди обмінних знаків, припадає на період після монголо-татарської навали (середина XIII ст.), у результаті чого нове слово *деньги* (від. татар. tang, tamga) закріплюється за Московщиною й відповідає українському *гроші*.

Формування власне термінології банківської справи паралельно з термінологіями інших економічних наук проходило на тлі визначних суспільно-історичних подій другої половини XIX ст. (пор.: послідовність у вияві позиції багатьох вчених про саме такий час виникнення термінологій [Грин'єв-Гриневиц 2008: 66; Малевич 1999: 51; Становлення 2011: 67]). Чи не найважливішу роль у цьому сенсі відіграв факт скасування кріпацтва (1860 р.), що дозволило відкрити на Україні філії Державного банку Російської імперії, із них три головні контори в Києві, Харкові й Одесі. У перспективі це сприяло б розширенню кредитування господарської діяльності селянства. До цього моменту кредитні відносини забезпечувалися спочатку діяльністю місцевих й іноземних купців, торговців, лихварів, а потім регулювалися Державним і Комерційним банками (1754 р.). Але загалом можна говорити про реформування, або скоріше про зародження банківської системи вже ринкового типу, майже одночасно на східноукраїнських і західноукраїнських землях [Вовчак 2010; Злупко 2006].

Перший період становлення української банківської термінології охоплює межі другої половини XIX – початку XX ст., коли побачили світ оригінальні та перекладні наукові розвідки. У цей період відомі українські вчені (М.Х. Бунге «Теорія кредиту», Д.І. Піхно «Фінансові нотатки», С.А. Подолинський «Про багатство і бідність», М.І. Туган-Барановський «Паперові гроші та метал»), торкаючись проблем фінансових перетворень і функцій банків в них, розробляли банківську термінологію, засновану на засадах наукового стилю нової української мови. Художнє зображення швидкого наступу нових економічних відносин та їх негативних наслідків для простого люду подано в прозовій спадщині І.Я. Франка, насиченій виробничою, суспільно-політичною, економічною лексикою, зокрема, циклі оповідань «Борислав. Картини з життя підгірського народу» (1877 – 1890), соціальному романі «Борислав сміється» (1882), повісті «Воа constrictor» (1878).

Показовими у плані критичного й теоретичного виваженого осмислення згаданих подій є тексти наукових розвідок вченого, де образність і прагнення вплинути на емоції реципієнта-читача заміщені нейтральною термінологічною лексикою, аргументованим доведенням, аналізом фактів. Звернення І.Я. Франка до банківської тематики майже з самого початку виникнення відповідних закладів в підімперській Галичині, яка перебувала в епіцентрі східних і західних впливів, було продиктовано бажанням дати морально-етичну оцінку банківській діяльності і тим самим відстояти інтереси робітників і селянства.

Одним із перших, хто почав вивчати економічні погляди видатних українських особистостей, став С.М. Злупко. Науковець послідовно доводить тезу, що І.Я. Франко не лише мав економічні погляди, а й вільно

оперував категоріями, поняттями, термінами окремих економічних наук, тобто був економістом [Злупко 2006 та ін.]. Розгляд авторського текстуального відображення економічного дискурсу міститься в працях Т.І. Панько, яка назвала І.Я. Франка «одним із перших українських теоретиків суспільствознавчого терміна» [Панько 1983: 21].

Як свідок створення українських банків учений залучається до висвітлення й оцінки їх діяльності, що загалом збіглося з початком його власної творчої і наукової активності. Виходить науковий переклад «Капіталу» (1879) та низка економічних досліджень, написаних протягом 1878 – 1887 рр., із них банківській тематиці присвячені: «Банк Крайовий», «Реорганізація банку Крайового», «Зміна статуту Крайового банку», «Катастрофа банку Селянського», «Проект ліквідації банку Селянського» [Франко 1984].

З історії достеменно відомо, що зв'язок українця із землею є незнищеною й іманентно притаманною рисою національного менталітету. Окреслюючи зміст економічних відносин між селянином і землевласником, І.Я. Франко помічав тотальний занепад рільництва, а, отже, одвічної духовної потреби працювати на землі, оскільки, за його міркуваннями, «основою людського щастя і добробуту є праця» як найвища цінність [Франко 1986: 39]. Але це не виключало роботи банків, посередників у таких справах, в інтересах більш заможних верств.

Задля текстуального втілення подібних соціальних обставин науковець використовував корінні спеціальні слова в їх літературних і діалектних варіантах (*віритель, готівка, гроші, грошові обороти, довжник, позичка, рахунок, щадниця* у значенні *ощадна каса*), причому деякі вживалися паралельно з іншомовними відповідниками (*відсоток / процент, порука / гарантія*). Висвітлення міркувань І.Я. Франка щодо засад творення наукової термінології знаходимо в критичному огляді О.І. Новоставської, де акцентовано на потребі «дотримуватися принципу раціонального, поміркованого й доцільного поєднання національних та міжнародних елементів», які відповідають критеріям простоти, зрозумілості та зручності у відтворенні [Новоставська 2011: 7].

Таке виважене ставлення до інтернаціонального компонента в економічному науковому тексті не виключало залучення І.Я. Франком великого прошарку запозиченої лексики, що виправдала себе як повноцінний номінативний засіб для відповідних банківських категорій і понять: *аннуїтет, актив (пасив), баланс, вексель, дефіцит, комісія, конто, облигація, фінансієр* і под. Однослівні терміни-запозичення переважно коренево-флексивної будови потрактовані нами як такі, що мають виражений потенціал до продукування похідних, об'єднаних за гніздовим принципом. Інваріантним способом словотвору наразі став морфологічний: *емісія > еміт/ова/н/ий; іпотека > іпотеч/н/і (книги), за/іпотек/ова/н/і (позички), іпотеч/н/о/ (не обезпечені); капітал > капіталіст; процент > о/процент/ова/н/ий*.

Виходячи із принципів сучасного українського правопису, у Франковій інтерпретації нетрадиційного вияву набула категорія роду деяких запозичених термінів. Так, зараз невідмінюване слово *сальдо* функціонує як змінюване, зокрема, у формі множини: *сальда різних рахунків* (Франко 1984, с. 299). Крім того, із вираженою флексією жіночого роду нами виокремлено банківський термін *дивіденд* (за чинними правилами – чоловічого роду): *Поки можна було, латались кінці, платилась дивіденда, підтримувався штучно високий курс паперів...* (там само, с. 301).

Іншим важливим чинником в історії поступу наукового стилю української мови другої половини XIX ст. можна вважати діяльність науковців-теоретиків із формування його засад. Зокрема, на сторінках східноукраїнського журналу «Основа» (1861 – 1862 рр.) (публікації М. Левченка, П. Єфименка, Я. Кухаренка, П. Житецького) увага приділялася різнобічному вивченню української мови, у тому числі й розробці вихідних положень її стильової диференціації. Науковий стиль мав постати в результаті написання галузевих наукових студій, у тому числі й підручників, українських перекладів, копіткої праці над укладанням термінологічних словників.

У розвитку української банківської термінології важливим є 1909 р. діяльності Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), яке підтримало вектор вироблення наукового стилю української мови. Так, суспільно-політична секція НТШ видає «Студії з поля суспільних наук і статистики», що виходять на рівні із виключно україномовними «Записками» і «Збірниками» (містили рубрику «Термінологічний відділ»), тобто «намічається ще глибший курс на спеціалізацію наукових публікацій» [Панько 1994: 94].

Хронологічний проміжок з 20-х по 80-ті рр. XX ст. в історії формування банківської термінології охоплює так званий *радянський період*. Після зняття обмежень з користування українською мовою, особливо протягом «золотого десятиліття» (1921 – 1933 рр.), вона набуває статусу мови науки, освіти, фіксує результати прогресу в техніці й виробництві. Активізується робота із збирання термінологічної лексики та її систематизації, що загалом доводить тяглість подібних досліджень ще з попереднього століття.

Так, у 1921 р. на основі Термінологічної комісії Українського Наукового Товариства й Правописно-термінологічної комісії УАН був заснований Інститут української наукової мови (ІУНМ) на чолі з акад. А.Ю. Кримським. Але його витоки сягають ще часів Української академії наук (1918). Одним із пріоритетних аспектів діяльності ІУНМ стала розробка різногалузевої термінології та її кодифікація в спеціальні термінологічні словники.

Із 1924 р. новостворена економічна секція соціально-економічного відділу в його складі займається укладанням «Словника економічної термінології: Проект» за ред. Г. Кривченка та В. Ігнатовича (1930), який, окрім термінів теоретичної і прикладної економіки, інших суміжних дисциплін, у систематизованому вигляді вміщує лексичні одиниці й банківської справи. Серед вузькоспеціальних більш ранніх лексикографічних праць

доречно назвати «Російсько-український словник банківського діловодства» за ред. В. Орловського та І. Шелудька (1925), а також «Коротку банківську й комерційну енциклопедію» за ред. О. Полоцького (1926).

Тенденція створення саме двомовних спеціальних словників (російська як вихідна мова, українська – мова перекладу) підживлювалася протягом наступних десятиліть і, зрозуміло, мала виражений однобічний характер. З цього приводу в поглядах дослідників простежуються істотні розбіжності. Колектив авторів монографії «Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови» [Мова 1977] під керівництвом С.Я. Єрмоленко розглядає історію української мови в межах двох періодів, протиставляючи донаціональний національному. Переважно старослов'янська джерельна база, запозичення з класичних, а пізніше зі слов'янських мов формували підвалини наукової термінології української мови від Княжої доби до ХVІІІ ст. включно, коли превалювали книжні елементи (донаціональний період). З-поміж іншого особливо наголошено на поперемінних впливах української і російської мов одна на одну.

У ХХ ст. під дією екстралінгвістичних факторів функції української літературної мови істотно розширюються. Можна припустити, що цей процес розпочався з виходу «Енеїди» І. Котляревського і був позначений виробленням нової української мови на народнорозмовній основі. Але тепер жодний із наведених засобів (ні старослов'янської, ні народної генези) не виправдовував себе як термінологічний матеріал. Як стверджують дослідники, єдино можливий шлях творення української наукової мови полягав у зверненні до однієї із сучасних високорозвинених літературних мов. Нею закономірно стала російська мова як «близькоспоріднена і функціонально розвинута» [Мова 1977: 26].

Подібної думки дотримуються укладачі, на наш погляд, етапного «Російсько-українського словника соціально-економічної лексики» (1966). Зокрема, у передмові до основного тексту відзначено неточність і «надуманість» спеціальної економічної і банківської української лексики в попередніх словниках, яка наразі вже не задовольняє вимог розвитку української літературної мови (малася на увазі орієнтація на суто національні мовні ресурси: *вкладач, прибуток гуртовий, убезпечення* та ін.).

Загалом словник характеризується низкою особливостей. По-перше, він містить чималу кількість як вже відомих, так і нових економічних, фінансових, банківських термінів-запозичень, виділених тематичними позначками: *аваль, авуари, вальвація, демпінг, кредитоспроможність, лаж* і под. По-друге, певна група слів, які зараз перебувають в активному вжитку, зафіксовані без вказівки на їх спеціалізацію: *система (банківська), операція (безготівкова / валютна / позичкова / чекова), переказ (банківський / грошовий), статистика (фінансова)* тощо. Крім того, словник зберігає варіантність форм деяких атрибутивних назв для термінів-субстантивів, а також вжитих самостійно: *безгрошевий / безгрошовий* від рос. *безденежный* і *безналичный, операція (дисконтна / дисконтова* як ознака за результатом дії).

По-четверте, з огляду на те, що в Радянському союзі діяла й підтримувалася монобанківська система, а реальне ринкове середовище було відсутнє, значний прошарок власне банківської лексики поданий у словнику недиференційовано як складник економічної: *акредитив, банк, вклад, девіза, купюра, промфінплан, тратта* та ін. По-п'яте, на рівні з лексикою, що відбиває синхронний зріз розвитку економічної галузі (широкий підхід), нами вилучено й застарілу, вживану для номінації понять з її передісторії: *грюндер, -ий, -ств(о)*, звідси вислів «*епоха грюндерства*», що означає нечуваний економічний ріст середини ХІХ ст. в Німеччині й Австро-Угорщині; *річ-товар* тощо. До того ж архаїчність есплікується не лише на змістовому, а й на формальному рівні, наприклад: належність лексеми *банкнот* до граматичної категорії чоловічого роду (пор.: на сучасному етапі послідовно вживається із флексією жіночого роду – *банкнот/а*).

Аналіз сучасної спеціальної літератури довів, що існує й протилежне трактування взаємодії української і російської мов як основи для термінологій. Дослідниця Ф.А. Циткіна розглядає їх співіснування як таке, що позначене вираженою нерівноправністю [Циткіна 1993: 68]. Оскільки зрозуміло, що централізація влади не могла не позначитися на виборі мови-координатора наукових досліджень, а звідси й місця проведення таких заходів, повноцінний розвиток національних терміносистем суттєво гальмувався. У сучасних термінознавчих студіях особливо відзначається штучність контактів української мови з російською, починаючи з 30-х рр. ХХ ст., наслідком чого стала повна «ліквідація самостійної наукової традиції творення й унормування української економічної термінології» [Становлення 2011: 12].

Зважаючи на антагоністичність різних поглядів щодо заявленої проблеми, доречно висловити такі міркування. Причини удаваної відсутності національних терміноелементів банківської галузі в україномовних наукових текстах (або скоріше їх свідомого вилучення) протягом майже всього ХХ ст. корінилися в стратегіях державної мовної політики – функцію засобу міжнародного спілкування виконувала російська мова. Оскільки склад банківської термінології повсякчас формувався здебільшого за рахунок запозичень із різних неслов'янських мов, російська виконувала функцію мови-посередника за неможливості прямого виходу інших мов на європейський мовнокультурний простір.

Отже, станом на початок 90-х рр. не було видано жодного словника банківської справи, написаного українською мовою (розвиток термінографії наразі кваліфікуємо як індикатор досягнень і втрат національної термінології), втім українське мовне суспільство вже перетнуло межу фактичної бездержавності і стало на шлях самостійного розвою. В історії банківської термінології це, перш за все, *період стабілізації* й сприятливих умов для її *відпрацювання*, що охопив останнє десятиліття ХХ ст., а для української термінології загалом – час «стихійного національного відродження», що бере початок від прийняття закону про мову (1989) [Циткіна 1993: 69].

Формування власної банківської системи в сукупності фінансово-кредитних інститутів проходило завдяки організації грошового обігу та необхідності кредитування поточних грошових розрахунків, що повною мірою відбилося в Законі України від 20 березня 1991 року «Про банки і банківську діяльність». Характеризуючи її особливості, науковець Л.Л. Кот звертає увагу на виняткову роль банків і пояснює це «розвитком національної кредитної системи ринкового типу на основі колишньої радянської командно-адміністративної системи, де єдиними представниками кредитних організацій були державні банки» [Кот 2002: 54]. Додатковим чинником виступає нерозвиненість фондового ринку, що загалом не сприяло активній участі інших фінансових інститутів у кредитному процесі.

У розвідці О.М. Сліпушко запропоновано філософський погляд на зміст української банківської системи. Дослідниця вводить концептуально навантажене поняття «банківська ідеологія», що є «складовою загальнодержавної ідеології, уособленням ідеї українських грошей як найвищого національного пріоритету» [Сліпушко 2000: 5]. І хоча головним предметом аналізу постають ідеологічні орієнтири Національного банку, сам факт окреслення віх, еволюції його ціннісного розвитку, на нашу думку, наблизив суспільство до визнання українських грошей найголовнішим атрибутом незалежної держави (від купонів багаторазового використання, українського карбованця до прийняття гривні у 1996 році).

Унаслідок подібних соціально-економічних змін підвищився інтерес до термінологічних студій, до того ж виникла потреба лексикографічної репрезентації наявних і щойно створених термінів. Успадкувавши традиції, закладені на початку ХХ ст. ІУНМ, відділ наукової термінології у складі Інституту української мови НАН України (від 16 жовтня 1991 р.) плідно працює в напрямку розвитку термінологічних систем, розробки джерел формування та історичного збагачення, критеріїв професійної диференціації української мови.

Склад банківської термінологічної лексики (на прикладі виданої у 1993 році «Банківської енциклопедії») в цей час поповнюється за рахунок безпосередніх проникнень з англійської, значення якої в міжнародній науковій комунікації все більш зростає; інші запозичення нарощують свій словотвірний потенціал за продуктивними в українській мові моделями. До того ж, стало зрозуміло, що її власними фонетико-морфологічними виражальними засобами можливе відтворення понять і реалій банківської справи: *внески, доручення до вкладу, готівкові розрахунки, держзнак, заповіт (духівниця), застава, переказ (грошовий), рахунок* і под.

Отже, підсумком зазначеного постає наше формулювання поняття «банківська термінологія», у яке вкладаємо такий зміст. Банківська термінологія – це сукупність термінів кредитно-банківської системи, що відображають засадничі поняття цієї галузі, накопичені внаслідок поступального розвитку макроекономіки в її ринковому варіанті.

З початку ХХІ ст. і до сьогодні в історії термінології банківської справи виокремлюємо *період модернізації й оновлення* її одиниць. Аналіз стану банківського сектору економіки в сучасній фаховій науковій літературі дає підстави говорити про вияв інноваційних перетворень усередині його інфраструктури – розширення спектру послуг і операцій, упровадження комп'ютерних технологій у сферу дистанційного обслуговування клієнтів, збільшення кількості філій не тільки Центрального банку України, а й допоміжних кредитних установ взагалі тощо. Нарешті, виникла потреба вдосконалення наявної законодавчої бази, що визначає зміст і мету банківської галузі ХХІ ст. (Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р.) [Банківська 2007: 35].

Функціонування банківської термінології й характер динамічних процесів, які підтверджують її поступ, максимально залежать від дії позамовних чинників. Відтак все нове, що входить як фактор глобального, загальнолюдського масштабу в банківську справу, неодмінно вербалізується, стає частиною її активного лексику, а пізніше закріплюється в термінологічних словниках. Крім того, створення комплексу систематичних знань про банки, банківську справу, її історію, філософське підґрунтя – на часі, адже відповідає потребі інформувати суспільство про стан важливої сфери його життя.

Перша за весь час незалежності «Енциклопедія банківської справи України», яка вийшла у 2001 році, цілком виправдала завдання, поставлені перед виданням пізнавально-довідкового й регламентувального типу. Ґрунтовною, на наш погляд, слід уважати роботу укладачів на чолі з В.С. Стельмахом у напрямку впорядкування й розробки адекватного тлумачення банківських термінів і суміжних понять (загалом 1500 статей), що, безумовно, сприяє полегшенню міжкультурного професійного спілкування, у тому числі й із представниками інших країн.

Традиція унормування й систематизації сучасної термінології банківської справи продовжена в ґрунтовних термінологічних словниках: «Словник банківських термінів. Банківська справа» (2000) і «Фінансово-економічний словник» А.Г. Загороднього (2005, 2007). Для них характерне спрямоване коригування відповідно до правопису та словотворчих засобів української мови термінів і словосполук іншомовного походження, питама вага яких у банківській лексиці досить значна, яке, однак, не виключає збереження конструктивної інтернаціональної (латиномовної) основи багатьох із них [Сліпушко 2000: 4].

Відбиття спеціальної лексики банківської справи в класичних нетермінологічних працях з української літературної мови здійснюється в контексті аналізу словника з погляду джерел його формування, де англійська завжди посідала чільне місце. Зокрема, М.А. Жовтобрюх, розробляючи класифікацію таких запозичень з урахуванням їх тематичної належності, називає п'ять основних тематичних груп: техніка, політика, спорт, мореплавство, одяг, їжа, питво [Жовтобрюх 1972: 48]. Лексику економіки, а, отже, і банківської справи науковець не виокремлює. У виданні початку ХХІ ст. «Сучасна українська літературна мова» за загальною

редакцією А. П. Грищенка англійські лексичні запозичення розглянуті в межах семи тематичних груп, серед яких поняття і предмети техніки, мореплавства та військової справи, економіки і фінансів, спорту, мистецтва [Сучасна 2002: 183]. Ілюстративний матеріал до групи «Економіка. Фінанси» поданий без внутрішньої диференціації, лексику банківської справи не фіксуємо.

Дещо інший підхід до вивчення зазначеного мовного явища використовує М.І. Навальна. Крім традиційного потрактування книжної термінологічної лексики як ознаки наукового стилю, дослідниця здійснює огляд її семантико-стилістичних варіацій у мові української періодики. Регулярно вживаним у газетному дискурсі, за твердженням вченої, є шар термінів банківської справи, фінансів, розрахунків і кредитування [Навальна 2011: 77] (пор.: тенденція відстежувати зміни в лексиконі саме з опертям на тексти публіцистики, які називаємо каталізатором мовної динаміки, корінилася в мовознавчих студіях ХХ ст. [Жовтобрюх 1970 та ін.]).

Зважаючи на вищенаведене, пропонуємо розмежувати три основні напрямки в розвитку сучасної термінологіки банківської справи. З одного боку, це активізація процесів запозичення, що робить термінологію більш інтернаціональною і тому полегшує шлях до економічного прогресу. На сьогодні базовою мовою запозичення нових слів є англійська: *дедвейт, демередж, пул, скімінг, спот-уїк, флоут* і под. З другого боку, услід за корінною номінативною банківською лексикою свій дериваційний потенціал нарощує і запозичена, використовуючи при цьому словотвірні засоби мови-позичальника: *крос* → *кросування, кросований, крос-валюта, крос-валютний, крос-курс, крос-продаж; факторинг* → *факторинговий, факторний, двофакторний, фактор-фірма* тощо. Новостворені ад'єктиви на протигагу твірним одиницям виконують у тексті функцію предикації, тобто характеризують описуваний предмет або поняття через його головні ознаки, властивості: *онкольний кредит* («вид короткострокового кредиту, що має бути повернений позичальником за першою вимогою банку») (с. 352); *роловерне кредитування* («кредит, механізм якого передбачає поділ договірної кредитної строку на більш короткі періоди, 3-6 місяців, і встановлення твердої відсоткової ставки для першого періоду») (с. 474); *сервісна позика* («позика, що надається фізичній особі для її власних цілей, як правило, для придбання товарів довготермінового користування») (с. 482) (за [Словник 2000]).

Інший рівень предикації в банківських текстах демонструють зразки мовно-словесної образності. У термінознавстві поширеною видається думка про обмеженість словникового складу мови науки, що досягається цільовим призначенням відібраних одиниць [Коваль 1970; Митрофанова 1973 та ін.]. Ми підтримуємо міркування О. Д. Митрофанової про те, що творче начало в науковому стилі максимально послаблене [Митрофанова 1973: 18], однак наявні відхилення від стильової норми мотивуються його внутрішнім розшаруванням.

Власне-науковим текстам із банківської справи (монографії, підручники, статті, нормативно-правові акти) відповідає академічний стиль викладу інформації, орієнтований на фахівців. У ньому переносне, здебільшого метафоричне вживання слів / словосполучень / складних конструкцій не є частотним, а вилучені приклади слугують джерелом додаткових альтернативних форм номінації і, зрештою, реалізують функцію термінів. Деякі з них, виділені лапками (графічний маркер метафоричного сполучення слів), вже встигли потрапити до словникових реєстрів: *валютний «коктейль»* – *регіональна міжнародна валютна одиниця, що базується на національних валютах декількох країн (євро, СПЗ)* (Словник 2000, с. 258); *«грошовий голод»* – *один із виявів надмірного знецінення грошей на стадії гіперінфляції* (Банківська 1993, с. 45) і под.

Ще один різновид наукового стилю, де знаходить відображення банківський термін, репрезентує, за А.П. Коваль, «сферу зовнішніх зв'язків науки» [Коваль 1970: 212]. Іншими словами, завдання науково-публіцистичного стилю полягає в наближенні результатів досліджень у банківській галузі до рівня сприйняття середнього реципієнта. З цією метою сучасна українська періодика (друковані, медіа-ресурси) акумулює образність метафорики в її новому осмисленні (див. зміст студій над метафорою в телеологічному й функціональному аспектах у рецепції В.Г. Гака [Метафора 1988: 11-26]). Перенесення, покладене в основу метафори, не має на меті створити художній образ, як це відбувається в зразках красного письменства, навпаки «метафоризація в науковому стилі сприяє найбільш точній і словесно економічній передачі думки, наочності при викладі наукового матеріалу, його дохідливості» [Мова і час 1977: 159].

Прийом лапок, що спочатку засвідчував нове нестандартне мовне явище в банківській лексиці, поступово нівелюється. Напр.: *Розвиток перехідної економіки в умовах грошового голоду* – *це нонсенс* (<http://tyzhden.ua/Economics/34008/>); *Основна валюта синдигованих позик – американський долар, але часто використовують інші вільно конвертовані валюти, а також валютні коктейлі* (<http://ufpp.kiev.ua/rinok-uevrovalyut/>). Не зафіксованими термінологічними словниками залишаються й складні оказіональні конструкції: *аванси на тлі фінансових романсів, банки нарощують м'язи, вливати гроші, кастинг у мінфіні* тощо (прикладі подано за [Льченко 2012]).

Отже, термінологія української банківської справи належить до однієї з найдавніших систем української літературної мови. Її поступ – це результат переходу від використання загальноживаних номінативних одиниць до вироблення наукового знання, яке вимагає вже слів-термінів для позначення галузевих понять. Про банківські терміни як елементи терміносистеми слід говорити з другої половини ХІХ ст., коли створюються перші на Україні банки і паралельно розпочинається свідомою робота над українською термінологією в контексті розробки засад наукового стилю. Започаткована у ХХ ст. традиція систематизувати фахові знання у вигляді термінологічних словників, які фіксують еволюцію, кількісно-якісні зміни лексичного складу банківської термінології, має своє продовження й на початку ХХІ ст. **Перспективно** подальших студій є поглиблене

вивчення стану банківської термінології на сучасному етапі її розвитку. Об'єктом уваги стануть процеси метафоризації загальноживаних слів, які виконують функцію терміносполучень.

Література

- Банківська 2007: Банківська діяльність в Україні [Текст] : нормативно-правове регулювання / О. М. Роїна. – К. : КНГ, 2007. – 496 с. – ISBN 966-373-158-3.
- Виноградов 1977: Виноградов, В.В. Лексикология и лексикография [Текст] / избр. труды / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
- Вовчак 2010: Вовчак, О.Д. Банківська справа [Текст] / Навчальний посібник / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин. – Львів : «Новий світ-2000», 2010. – 560 с.
- Гринів-Гриневич 2008: Гринів-Гриневич, С.В. Терминоведение [Текст] : учеб. пособие для вузов / С. В. Гринів-Гриневич. – М. : Академия, 2008. – 302 [1] с. – Библиогр. : с. 292-301. – 2000 пр. – ISBN 978-5-7695-4951-9.
- Жовтобрюх 1970: Жовтобрюх, М.А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок XX ст.) [Текст] / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1970. – 303 с.
- Жовтобрюх 1972: Жовтобрюх, М.А. Курс сучасної української мови [Текст] : підруч. для філол. ф-тів пед. ін-тів / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – 4-те вид. – К. : Вища шк., 1972. – Ч. 1. – 402 с.
- Загоровская 2011: Загоровская, О.В. Термин и терминология [Текст] : монография / О. В. Загоровская, Т. Н. Данькова. – Воронеж : Воронеж, 2011. – 136 с.
- Злупко 2006: Злупко, С.М. Економічна історія України [Текст] : навч. посібник / С. М. Злупко. – К. : Знання, 2006. – 367 с.
- Евстифеева 2007: Евстифеева, М.В. Терминологическая система валютного рынка на современном этапе её развития [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ин-т языкознания РАН. – М., 2007. – 21 с.
- Ільїн 2009, 2011: Ільїн, В. Еволюція грошей : від засобу обміну – до загальної міри цінностей [Текст] / В. Ільїн // Вісник НБУ. – 2009. – № 4. – С. 68-71; 2011. – № 4. – С. 60-64.
- Коваль 1970: Коваль, А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: структура наукового тексту [Текст] / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 306 с.
- Кот 2002: Кот, Л.Л. Інституційне забезпечення розвитку кредитної системи України [Текст] / Л. Л. Кот // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 10. – С. 47-55. – Библиогр. : с. 55.
- Малевич 1999: Малевич, Л.Д. Особливості української термінології донаукового періоду [Текст] / Л. Д. Малевич // Мовознавство. – 1999. – № 4-5. – С. 51-59.
- Метафора 1988: Метафора в языке и тексте / [В. Г. Гак, В. Н. Телия, Е. М. Вольф и др.]; Отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Наука, 1988. – 174, [2] с. – Библиогр. : с. 171-175. – 4300 пр. – ISBN 5-02-010889-8.
- Митрофанова 1973: Митрофанова, О.Д. Язык научно-технической литературы [Текст] / О. Д. Митрофанова. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1973. – 147 с.
- Мова 1977: Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови [Текст] / С. Я. Єрмоленко, Г. М. Колесник, К. В. Ленець, А. Ф. Марахова, М. М. Пилинський, Л. О. Пустовіт, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.
- Навальна 2011: Навальна, М.І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. [Текст] : монографія / М. І. Навальна. – К. : Інститут УМ, Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 328 с. – Библиогр. : с. 267-320. – 300 пр. – ISBN 978-966-489-095-0.
- Новоставська 2011: Новоставська, О.І. Філософські терміни в науковому тексті Івана Франка : генеза й системна організація [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». – Івано-Франківськ, 2011. – 18 с.
- Панько 1983: Панько, Т.І. Суспільно-політичний термін у лінгвістичній концепції Івана Франка [Текст] / Т. І. Панько // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. Іван Франко і питання мовознавства. – Вип. 13. – Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті ; «Вища школа», 1983. – С. 21-26.
- Панько 1994: Панько, Т.І. Українське термінознавство [Текст]: підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
- Пешак 1994: Пешак, М.М. Розвиток давньоруського і староукраїнського наукового тексту [Текст] / М. М. Пешак. – К. : Вид-во «Українознавство», 1994. – 270 с.
- Сліпушко 2000: Сліпушко, О.М. Банківська ідеологія в сучасній українській державі: етапи становлення і розвитку [Текст] / О. М. Сліпушко // Словник банківських термінів; Банківська справа: термінологічний словник / А. П. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. Р. Смовженко. – К. : Аконіт, 2000. – С. 5-24.
- Становлення 2011: Становлення та нормування української економічної терміносистеми [Текст] : монографія / О. С. Черемська., В. Д. Жовтобрюх, Л. М. Архипенко та ін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 120 с. – (Укр. мова). – Библиогр. : с. 107-117. – 500 пр. – ISBN 978-966-676-500-3.
- Сучасна 2002: Сучасна українська мова: підручник / А.П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; [за ред. А. П. Грищенка]. – 3-тє вид., доп. – К. : Вища шк., 2002. – 439 с. – Библиогр. : в кінці стр. – 5000 пр. – ISBN 966-642-092-9.
- Циткіна 1993: Циткіна, Ф.А. Термінознавство на Україні й аспекти зіставних досліджень [Текст] / Ф. А. Циткіна // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 67-71.

Черных 1956: Черных, П.Я. Очерк русской исторической лексикологии : Древнерусский период [Текст] / П. Я. Черных. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1956. – 243 с.

Джерела

Банківська енциклопедія 1993: Банківська енциклопедія [Текст] / За ред. А. М. Мороза. – К. : Ельтон, 1993. – 329 с.

Воробйова, Молодід 1966: Воробйова, С.А., Молодід, Т.К. Російсько-український словник соціально-економічної лексики : понад 20 тис. слів [Текст] / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1966. – 341 с.

Ільченко 2012: Ільченко, О.А. Вербалізоване «обличчя» сучасного суспільства : Словник метафоричних словосполучень української преси (2000 – 2010 рр.) [Текст] / О. А. Ільченко. – Харків, 2012. – 198 с.

Загородній, Сліпушко, Вознюк, Смовженко 2000: Словник банківських термінів ; Банківська справа : термінологічний словник [Текст] / А. Г. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. Р. Смовженко. – К. : Аконті, 2000. – 605 с.

Про Український Фонд Підтримки Підприємництва 2012: Про Український Фонд Підтримки Підприємництва [Текст] / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://ufpp.kiev.ua/rinok-yevrovalyut/>. – Назва з екрана.

Франко 1984: Франко, І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Наукові праці : т. 44-47. Т. 44 [Текст] /. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 71-73, 163-180, 273-280, 295-313, 320-327 ; Т. 45. – К., 1986. – С. 39.

Яременко 2011: Яременко, С. Танго з граблями : регуляторна політика НБУ не гамує грошового голоду [Текст] / Тиждень. ua : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Economics/34008/>. – Назва з екрана.

Представлена периодизация терминологии украинского банковского дела; выделены языковые и внеязыковые факторы её развития. Исследована предыстория банковской терминологии; дана характеристика особенностям лексического состава терминологии банковского дела с момента возникновения научного знания до наших дней.

Ключевые слова: банковское дело, заимствования, научный стиль, период, термин, украинская терминология.

The division into periods of Ukrainian banking terminology is offered. The linguistic and extralinguistic factors of it development are chosen. The period before the origin of banking terminology is studied. The main signs of banking terminology lexicon from the moment of the scientific knowledge appearance to nowadays are described.

Keywords: banking, borrowing, period, scientific style, term, Ukrainian terminology.

Надійшла до редакції 22 вересня 2012 року.

Надія Мішина

УДК 81' 373.46 : 616-053.2

ДИФЕРЕНЦІЙНО-ПАРАМЕТРИЧНІ ОЗНАКИ МЕДИЧНОЇ ПЕДІАТРИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Схарактеризовано особливості медичної педіатричної термінології; встановлено основні кваліфікаційні ознаки і параметри означених термінів; визначено групи медичних педіатричних термінів за походженням, структурою, значенням.

Ключові слова: термін, медичний термін, педіатричний термін, диференційна ознака.

Особливе зацікавлення медичною педіатричною термінологією та гостра потреба її аналізу на сучасному етапі розвитку зумовлені змінами в логіко-поняттєвій підсистемі медичної терміносистеми. Означені зміни випереджають оновлення спеціальної підмови, що її обслуговує. Водночас активна синонімізація, що є властивою періоду становлення чи оновлення будь-якої термінології, дестабілізує медичну терміносистему, розхитує норму терміновживання. Усе це зумовлює необхідність своєрідної інвентаризації медичної педіатричної термінології, перегляду термінологічного й поняттєвого матеріалу для подальшого його унормування та кодифікації.

Важливими для вивчення історії формування медичної педіатричної термінології стали ґрунтовні дослідження з історії педіатрії в Україні, авторами яких є В.В. Акуленко, І.П. Вакалюк, Т.В. Лепеха, Н.П. Литвиненко, В.І. Лисенко, Г.П. Мацюк, Н.В. Місник, В.В. Німчук, А.Т. Слов'ягін, В.С. Терехова, І.П. Чепіга та інші науковці.

Для дослідження медичної педіатричної термінології використано теоретичні засади термінотворення й терміновпорядкування, викладені у працях українських (А.С. Д'якова, І.С. Квітко, Т.Р. Кияка, І.І. Ковалика, І.М. Кочан, А.В. Крижанівської, Т.В. Михайлової, Г.В. Наконечної, Т.І. Панько, В.І. Пілецького, Н.С. Родзевич, Л.О. Симоненко та інших) і зарубіжних мовознавців (Б.М. Головіна, В.П. Даниленко, Т.Л. Канделакі, В.М. Лейчика, Д.С. Лотте, О.О. Реформатського, А.Д. Хаютіна, С.Д. Шелова).